

ԴՐ. ԱՐԻՍԻ ՀԱՅԿ ՍՐԿ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Փիլիսոփայության գիտությունների դոկտոր,
Կարողեան համալսարան, Չեխիա

E-mail: hutidjian@yahoo.com

Doi:10.58580/18290019-2024.1-2-101

«Երաժշտական Հայաստան» ամսագրի խմբագրական խորհրդի
երաշխավորությամբ՝ Լիլիթ Վարդգեսի Երնջակյանի՝ 27.12.2024 թ.,
ընդունվել է տպագրության՝ 21.12.2024 թ.,
ներկայացրել է հեղինակը՝ 14.12.2024 թ.:
© Հեղինակ, 2025: Հասանելի է Creative Commons Attribution
4.0, 3.0 Licence-ին համապատասխան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱԿԱԴՄԻԱ

Հասկ Հայագիտական Տարեգիրքի վերանորոգման մասին՝ Նոր Շրջանի ԺԳ հատորոյ (2011-2024) հրատարակութեան առթիւ

Անվտոնում

1948-ին հիմնադրուած Հասկ Հայագիտական Տարեգիրքը տասնհինգամեայ ընդմիջումէ մը ետք վերանորոգուեցաւ 2024-ին՝ հրամանաւ Ն. Ս. Օ. Տ. Ս. Արամ Ա. Կաթողիկոսի եւ խմբագրութեամբ Գերշ. Տ. Շահան Արք. Սարգիսեանի, շքեղ ու հարուստ հատորոյ մը հրատարակութեամբ, նուիրուած մեծաւ մասամբ Ս. Ներսէս Շնորհալոյ մահուան 850-ամեակին: Յօդուածս այս իրադարձութեան պատմական իմաստը կը բացատրէ, ուրուագծելով նաեւ Տարեգիրքի պարունակութիւնը, եւ յատկապէս՝ հատորոյն Շնորհալոյ երաժշտական աւանդին հետ առնչուող երաժշտագիտական հարցերու նուիրուած ուսումնասիրութիւնը 850-ամեակը նշող այլ ակադեմիական ու համայնքային ձեռնարկներու համագրին մէջ դիրքաւորելով:

Բանալի-բառեր. Հասկ Հայագիտական Տարեգիրք, Ս. Ներսէս Շնորհալի, երաժշտագիտութիւն:

Abstract

Doctor of Philosophy Karolean/Charles University, Czech Republic Haig Aris Utidjian. - On the renewal of "Hask" Armenian Studies Yearbook: A Brief Assessment on the occasion of the publication of Volume 13 of the New Period (2011-2024) .

The Hask Armenological Annual, founded in 1948, was renewed after an interruption of fifteen years in 2024, by the command of His Holiness, Catholicos Aram I and under the editorship of His Eminence, Abp. Šahan Sargisean, with the publication of an elegant and compendious volume – with its rich content dedicated for the most part to the 850th anniversary of the passing of St. Nersēs the Gracious. This article explicates the historic significance of this publication, outlining the contents of the Annual, with a special emphasis on a study devoted to the musicological problems arising out of the musical legacy associated with the Saint, which it places in the context of other academical and community-based projects inspired by the anniversary.

Key words: Hask Armenological Annual, St. Nersēs the Gracious, musicology.

Абстракт

Доктор философских наук университета “Чарльз ” (Прага), дьякон Айк Арисович Утиджян. - “О возобновлении ежегодника армянских исследований «Аск» в связи с публикацией 13 тома нового периода (2011-2024)”.

Ежегодник армянских исследований «Аск», основанный в 1948 году, был возобновлен после пятнадцатилетнего перерыва в 2024 году по приказу Его Святейшества Католикоса Арама I и под редакцией Его Высокопреосвященства Архиепископа Шагана Саркисяна публикацией роскошного и богатого тома, посвященного в основном 850-летию со дня смерти Святого Нерсеса Шнорали. В статье объясняется историческое значение этой публикации, излагается содержание Ежегодника, с особым акцентом на исследовании, посвященном музыкаловедческим проблемам, вытекающим из музыкального наследия, связанного со Святым, которое он помещает в контекст других академических и общественных проектов, вдохновленных годовщиной.

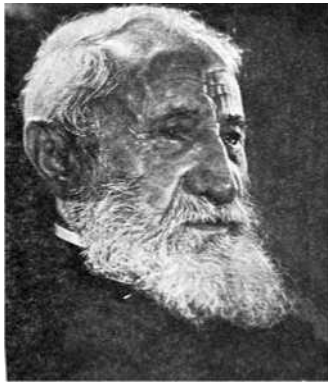
Ключевые слова: Ежегодник арменоведения “Аск”, Нерсес Шнорали, музыковедение.

«Հասկ» հայագիտական Տարեգիրք, ԺԳ հատոր (2011-2024)

“Hask” Armenological Yearbook, Volume 13 (2011-2024)

Ежегодник арменоведческих исследований “Аск” 13 том (2011-2024)

Երջանկայիշատակ Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Garegin I of Blessed Memory, Catholicos of the Great House of Cilicia

Приснопамятный Гарегин А. Католикос Великого Дома Киликийского

Մեծ գոհունակությամբ ստացայ Հասկ Հայագիտական Տարեգիրքի օրինակ, լի հարուստ ու շահեկան պարունակությամբ, խմբագրությամբ Գերշ. Տ. Շահան Արք. Մարգիսեանի, օժտուած Ն. Ս. Օ. Տ. Ս. Արամ Ա. Կաթողիկոսի սրբատառ կոնդակով եւ հայրապետական օրհնությամբ, նուիրուած Ս. Ներսէս Շնորհալոյ մահուան 850-ամեակին:

Տարեգիրքը հետաքրքրական պատմութիւն կը ներկայացնէ: անդրանիկ հատորը ի լոյս ընծայուեցաւ 1948-ին, երջանկայիշատակ Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի ջանքերով, Մեծի Տանն Կաթողիկոսութեան Անթիլիասի նստավայրէ: Ինչպէս երջանկայիշատակ Վեհափառի գիտական աշխատակից Սիմոն Սիմոնեան գրած էր՝ «Վեհ. Հայրապետի սիրելի եւ մշտասեւեռ երազը եղած է Ի՛ր Աթոռը – Անթիլիասը վերածել Մշակոյթի Կեդրոնի: Գլխաւորի՝ միջնադարեան հայ Համալսարանի մեծ ուսումնասիրողն է եղած Ան եւ կիռզէ Իր Աթոռը փոխակերպել նոր օրերու Գլխաւորի... Գլխաւորի Համալսարանի հիմնադիրներուն հոգին վերածնած է Վեհափառ Հայրապետի մէջ, որ Լիբանանի այս մշտադալար փերտուն վրայ կիռզէ հաստատել Հայ Մշակոյթի նոր վառարան մը» (1.): Ահա ա՛յս ոգիով է, որ Հասկ Հայագիտական Տարեգիրքը հիմնադրուեցաւ: Կիլիկեան Ս. Աթոռը Մեծ Եղեռնի վաղորդայնին Ստյ իր պատմական աթոռէն տեղահանուած էր, եւ Անթիլիաս հաստատուած կը ջանար իր քրտրեալ հօտը սփոփել, զայն նոր հոգեւոր սննդեամբ սպառազինել, եւ նոյն ստեն Ս. Աթոռոյն վիճակը ամրապնդել: Գարելի է երեւակայել թէ ինչպիսի վիթխարի նիւթական ու գոյարանական դժուարութիւններ եւ ինչպիսի հրատապ առաջնահերթութիւններ կը դիմագրաւէր Կիլիկեան Ս. Աթոռը. այսուհանդերձ՝ հոգեւոր ու մշակութային

արժէից ուսումնասիրութիւնը եւ Հայագիտութիւնը այնքա՛ն կարեւոր էին, որ նոյնիսկ այդ դժուար տարիներուն այսպիսի նախաձեռնութիւն մը իրականացաւ եւ յիշուի մեծ յաջողութեամբ ալ պատկուեցաւ: Շուտով առաջինին յաջորդեց միացեալ Բ. հատորը (1949-1950), եւ այնուհետեւ մի քանի տարուայ ընթացքով մասնագէտ ազգայնոց եւ ընթերցատէր հասարակութեան. այսպէս լոյս տեսան «Նոր Շրջանի» հատորներ Ա. (1980), Բ.-Գ. (1981-1982), Դ.-Ե. (1983-1984), Զ. (1994), Է.-Ը. (1995-1996), Թ. (1997-2001), Ժ. (2002-2006), ԺԱ. (2007-2008) եւ հուսկ ԺԲ. (2009-2010): Լիբանանեան հայրենեաց քաղաքական ու տնտեսական վերիվայրումները ակնյայտօրէն իրենց դերը ունեցան Նոր Շրջանի յապաղմանց վրայ, սակայն Տարեգրքի առաքելութիւնը անվիատ շարունակուեցաւ ի հեճուկս երկու ընդմիջմանց: Իսկ նկատի առնելով որ տակաւին երկիրը իր երբեմնի կայուն ու բարգաւաճ վիճակը չէր վերագտած՝ խիզախ եւ առաւել եւս ողջունելի քայլ մըն էր Հասկ Հայագիտականի ներկայ տարուայ վերակենդանացումը՝ պատշաճօրէն օգտագործելով մասնաւանդ Ս. Ներսէս Շնորհալոյ մահուան 850-ամեակի ընծայած պատեհութիւնը:

Արդարեւ, բաւական աշխատանքներ կատարուեցան Սրբոյն աւանդին ու վարուց ուսումնասիրութեան ու վերարժեւորման տեսակէտով. Մաշթոցեան Մատենադարանը, Մխիթարեան Միաբանութիւնը, Հռովմի Քահանայապետական Հիմնարկը եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը բոլոր գիտաժողովներ կազմակերպեցին Սրբոյն նուիրուած. տրուաւ անձնապէս վերոյիջեալ ձեռնարկներու առաջին երեքին մասնակցելու հրաւերներու ընդառաջեց, ինչպէս նաեւ Ս. Էջմիածին (30 Յունիս 2023), Ռիզա (24 Նոյեմբեր 2023), Նիկոսիա (10 Յունուար 2024) եւ Բուրսայէջտ (9 Փետրուար 2024) հանդէս զալով անձամբ՝ եւ Ազդակի լսարանի հարթակին վրայ (8 Փետրուար 2024) առցանց կապով: Ատկէ զատ՝ ի սփիւռս աշխարհի զանազան միջազգային գիտաժողովներ հարստացան Սրբոյն հետ առնչուած զեկոյցներու ներառմամբ: Տրուալիս պարագային՝ Շնորհալոյ հետ առնչուած երաժշտութեան զանազան երեսակներու մասին դասախօսեցի Գարոյեան Համալսարանի Կաթողիկէ ու Հուսեան Բաժանմանց (21 Սեպտեմբեր 2023) եւ Չելի Ազգային Կաճառի (23 Հոկտեմբեր 2023) գիտաժողովներուն. իսկ Լիսբոնի CESEM Երաժշտութեան Ընկերաբանութեան եւ Գեղագիտութեան Ուսումնասիրութեան Կեդրոնի անդրանիկ դասախօսութեանս (4 Ապրիլ 2024) կիզակէտը դարձեալ Ս. Ներսէս Շնորհալոյ ժառանգն էր: Նոյնպէս՝ ականաւոր պատմաբաններ, Աստուածաբաններ եւ բանասէրներ

Նոր հրատարակություն

«Շնորհալույ տարին» հարստացուցին նորանոր աշխատություններով: Այսպիսով՝ Հասկ Հայագիտականի վերահաստատման համար լաւ հող պատրաստուած էր, եւ Տարեգրքիս եւ անոր արգոյ խմբագրութեան հանդէպ յարգանքի մասին պերճախօսութեամբ կը վկայէ այն հանգամանքը, որ մէկէ աւելի հեղինակներ իրենց այլուր ներկայացուցած բերանացի գեղոյններու պարունակութիւնը ուզեցին Տարեգրքիս էջերուն համար վերապահել: Նոյնն էր նաեւ իմ պարագաս:

Յիրաւի՝ Հասկ Հայագիտականի համետ մասնակցութիւնս բերելը պարտք մը եւ նոյն ժամանակ երազի իրականացում մըն էր տրուալիս համար: Մանկութեանս տարիներէն Տարեգրքի հնագոյն հատորները կը թղթատէի ու ծայրէ-ծայր կ'ընթերցէի. բարեբախտ էի, որ լուսահոգի մեծ-հորեղբորս Վահրամ Իւթիմեանի գրադարանէն մեր ընտանեաց փոխանցուած էին անոնք (իսկ ինք գտնուող ուղղակի Կաթողիկոսարանէն կը ստանար ի գնահատանս Կիլիկիան Ս. Աթոռոյն հանդէպ իր բարերարութեանց): Եւ պարտք մը՝ գէթ փոքրիկ ձեւով մը խորին երախտագիտութիւնս արտայայտելու, նախ՝ Հոգեւոյն ուսուցիչիս՝ Տ. Զարեհ Արք. Ազնաւորեանի, եւ ապա Շահան Արքայանի, Պարոյր վարդապետի, Վեհափառ Տիրոջ եւ Կաթողիկոսութեան իրենց ազնիւ հիւրասիրութեան համար երբ երկու տարի առաջ Անթիլիաս կը գտնուէի՝ Կաթողիկոսարանի, Դպրեվանուց եւ Համագային Միութեան հովանեաց ներքեւ դասախօսելու համար:

Այրույ լուսնս (էջ 221-264), որ «Սուրբ Ներսէս Շնորհալույ ժառանգի հետ առնչուած երաժշտական հարցեր» խորագիրը կը կրէ՝ կը բաղկանայ հետեւեալ բաժիններէն. Ներածական, Հեղինակային պատկանողութեան հարցեր, Տարբեր շարականագրաց նոյն եղանակի օգտագործման երեւոյթը, Ս. Պատարագ, Տաղը, Մի քանի նկատողութիւններ եղանակային տարբերակներու մասին, Եզրափակիչ խօսք, Շնորհակալութիւններ – անշուշտ բազում ստորաբաժանումներով ըստ պատշաճի:

Յօդուածը կը սկսի եւ կ'աւարտի Յակոբ Օշականով. կը սկսինք՝ իր Երուսաղէմի պաշտօնավարութեան տարիներուն գրուածեանց, ուր Շնորհալույ երգոց եւ շարականաց գովքերը կը հիւսէ, իսկ յօդուածոյս աւարտին կը ջանանք մեզի հասած բոլոր տեղեկութեանց հիման վրայ որոշ ենթադրութիւններ ընել՝ Օշականի լսած եղանակներուն մասին: Միայն Շնորհալույ տաղից մեզի հասած եղանակներու մասին շատ քիչ անդրադարձած եմ հոս, նկատի առնելով որ «Բազմավէպ»ի էջերուն վրայ 2023(3-4) բաւական մանրամասն յօդուած մը ունիմ այս նիւթին վրայ*:

* Հոս պարտիմ սրբագրութիւն մը ընել: Հասկ Հայագիտականի յօդուածոյս մէջ (էջ 252) ըսած էի, թէ Միսիթարեան Մայրավանուց աւանդական եղանակը «Ծարաւեցաւ Տէրն ի խաչին» տաղին համար մեզի ծանօթ միակ եղանակը կը հանդիսանար: Այնուհետեւ, սակայն, կարելիութիւնը ունեցայ Տիկ. Աստղիկ Մուշեղեանի Արմաշու վանուց մասին հրատարակած մենագրութեան շնորհիւ իմանալու, թէ լիովին տարբեր եղանակ մը պահպանուած է Արմաշու ընդօրինակութեանց շնորհիւ: Ըստ Աստղիկ Մուշեղեանի հատորոյն Արմաշի Դպրեվանքը, Մաս Բ., «Արմաշի

Երախտապարտ եմ Արքայան Տէրեանի, Գեորգ-Կիրակոս Ա. Արկ. Լէյլէկեանի, Հայկ Աւագեանի, Արամ Քերովբեանի, Լեւոն Շառոյեանի, Գերշ. Տ. Լեւոն Արք. Զէքիեանի եւ Միսիթարեան Միաբանութեան ի Ս. Ղազար եւ ի Վիեննա, Տիգրան Զարգարեանի եւ Հայաստանի Ազգային Գրադարանի, Սոնա Բալոյեանի եւ Մաշթոցեան Մատենադարանի, եւ անշուշտ Գերշ. Տ. Շահան Արք. Մարգիսեանի եւ Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, իրենց բարեացակամ օժանդակութեան համար:

Տարեգրքիս կէսին քիչ մը աւելին նուիրուած է Արքրոյն գործունէութեանց, վարուց եւ ժառանգի հետ կապուած ուսումնասիրութեանց, իսկ երկրորդ կէտը կը բաղկանայ ընդհանուր հետաքրքրութիւն ներկայացնող դիւանային, պատմական, երաժշտական եւ մատենագիտական նիւթերէ: Վերջապէս՝ օժտուած է երաժշտական նուագագրութիւններէ բաղկացած բաժինով մը, ուր ի միջի այլոց՝ կը գտնենք ողբացեալ Գերշ. Տ. Մեղրիկ Արք. Բարիթեանի մշակումները Արեւազալի արարողութեան շատ սիրուած երգերէն ոմանց:

Տարեգրքին բժմ պատճէնը կարելի է ապահովել Կաթողիկոսութեան գրատան դիմելով, իսկ հնագոյն հատորոց լիակատար հաւաքածոյի պատճէնները կարելի է ամբողջութեամբ ներբեռնել Հայաստանի Ազգային Գրադարանի կայքէջի միջոցաւ:

դպրեվանքի երաժշտական աւանդոյթները», Գանձասար Աստուածաբանական Գենտրոն, Երեւան, 1998, Մատենադարանի նոր հաւաքածոյի ձեռագիրներ՝ N 6, N 29 եւ N 101 այս տաղին մէկ եղանակը կը պարունակեն (տե՛ս անդ, էջ 192): Իր հատորոյն մէջ (անդ՝ էջ 208-210) Տիկ. Մուշեղեան մաս մը վերարտադրած է Երուսաղէմի ձայնագրութեամբ եւ մէկ ձայն իջեցուած, N6 ձեռագիրէն, որ հաւանաբար հաւանաբար Յակոբ Այվազեանի ձեռամբ արձանագրուած է: Հետաքրքրական է, որ հոս տաղը նկարագրուած է իբր «մեղեդի խաչի» (եւ ոչ իբր Աւագ Ուրբաթու Խաչելութեան Կարգի յատուկ տաղ), եւ «եղանակ աճէ՛ւ աշրան»: Յիրաւի նոյն մարմին կը համապատասխանէ: Տաղը կ'աւարտի Բիզանդական աւանդութիւնը յիշեցնող «քրայթիմա»ով մը, «տէրիթիթէ... բէրիթէ...» վանկերու կրկնութեամբ, եւ հուսկ «այն որ արբոյց տիեզերաց գանձահոյսին» բառերով: Այս եղանակը Միսիթարեան Մայրավանուց եղանակին հետ եւ կամ միջնադարեան խազագրութեանց հետ որեւէ առնչութիւն չունի: Այս տեղեկութիւնները կարելի էր օգտագործել Բազմավէպի յօդուածոյս համար: Նոյնպէս՝ Հայկ Աւագեանի վերջերս հրատարակած կարելու աշխատանքներուն շնորհիւ «Նոր Ծաղիկ»ի կարելու տարբերակ մը եւս կըրցայ օգտագործել. տե՛ս, յատկապէս՝ Մահակ Քինյ, Շաքարեանի Երաժշտական Ձեռագիրներէն, Բ., Պատարագի Երգեր, Բ. Մաս, աշխ. Հայկ Աւագեան, Չախալի Շաքարաթերթ, Յաւելուած ՕԸ., Գահիրէ, 2024: Հատորս կը պարունակէ Մահակ Ա. Քինյ. Շաքարեանի (աւագանի անուամբ՝ Վարդապետ, Զէթուն, 1894 - Գահիրէ, 1976) 1914-1917-ին Երուսաղէմի մէջ ընդօրինակած ձեռագրի պատճէնին երկրորդ կիսուն նմանատպութիւնը, իսկ Աւագեանի արժէքաւոր ներածութեան եւ ծանօթագրութեանց համար տե՛ս Ա. Մաս (Յաւելուած ՕԸ.): «Նոր Ծաղիկ» տաղին համար տե՛ս Բ. Մաս, էջ 372-377 (որ կը համապատասխանէ Քահանայ Զօր ձեռագրին էջ 882-887 -ին): Հայկ Աւագեանի հրատարակութեանց պիտի վերադառնանք մօտիկ ապագային «Երաժշտական Հայաստանի» էջերուն վրայ, յատուկ գնահատականով մը:

Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր Տաճարը և Ս. Ստեփանոս Մատուռը
The Holy Mother Cathedral of St. Gregory the Illuminator and the Chapel of St. Stephen of Antelias

Церковь Св. Григория Просветителя и Часовня Св. Стефана. Антелиас

Պիտի ուզէի Գերշ. Տ. Շահան Արք. Մարգիսեանին և Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, և Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին այսու որդիաբար իմ ջերմ շնորհաւորութիւններս և խնդակցութիւններս արտայայտել այս իրագործման համար, ինչպէս նաեւ սրտանց բարեմաղթութիւններս Հասկ Հայագիտական Տարեգիրքի ապագայ ընթացից և հետագայի նորանոր նուաճմանց համար: Տողերս գրելով Հոկտեմբերի սկիզբը, սրտի կսկիծով և խոր մտահոգութեամբ կը հետեւիմ ներկայ իրադարձութեանց, և Լիբանանի կրած յարձակմանց: Կ'աղօթեմ, որ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Աստուածահաճոյ և ազգանուէր առաքելութիւնը ըստ կարելոյն զերծ մնայ վտանգներէ ու վնասէ, և այդ առաքելութեան մէջ իր կարեւոր դերը ունեցող Հասկ Հայագիտականի յառաջիկայ հրատարակութիւնները եւս անխափան ու անկաշկանդ յառաջանան՝ կամօքն Նախախնամութեան:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Սիմոն Սիմոնեան, Յառաջաբան, Գարեգին Ա. Կաթողիկոս, Յիշատակարանք Ձեռագրաց, Ա. հատոր, Անթիլիաս, 1951, էջ իթ:
Simon Simonian, Foreword, Catholico Garegin I, "Indexation of Manuscripts", Vol. I, Antelias, 1951, p. 29.

REFERENCES

1. Simon Simonean, Yarajaban, Garegin A, Katoghikos, Yishatakaranq Dzheragratz, A. hator, Antelias, 1951, ejj. 29.

Հեղինակի մասին տե՛ս էջ 66-67:
About the author, go to 66-67.
Об авторе, см.: стр. 66-67.